

Portretul pe care-l face Libera unei minți înzestrate care învață curajul și onoarea în cele mai dificile circumstanțe este inerent puternic și dramatic.

THE NEW YORK TIMES BOOK REVIEW

ANTONI LIBERA

Madame

Traducere de
Constantin Geambașu

CUPRINS

CAPITOLUL I

Ce vremuri erau altădată!	9
Modern Jazz Quartet	14
Lumea-ntreagă e-o scenă	20
Pâinea noastră cea de toate zilele	42
Madame la Directrice	48

CAPITOLUL II

La început a fost Cuvântul	67
Tema de azi: Ziua Morților	73
Material pentru raport	76
Vă sun astăzi într-o chestiune mai neobișnuită	84
Cântecul Vărsătorului și al Fecioarei	87
<i>Per aspera ad astra</i>	98
Ce va fi atunci... ce va fi atunci, băiete?	113

CAPITOLUL III

Ce este filologia?	119
<i>Wer den Dichter will verstehen, muss in Dichters Lande gehen</i> (Povestea lui Jerzyk)	130
La Belle Victoire	143
Maksymilian și Claire	145

<i>No pasarán!</i>	160
Pentru cine bat clopotele? (Povestea domnului Konstanty) . . .	178

CAPITOLUL IV

Librăria Logos Kosmos	199
Gambitul damei	210
Calea cavalească, calea curtenească și cea de-a treia: calea științifică	217
Centre de Civilisation	220
Descoperirea Americii	234
Mai departe! Mai departe spre vest!	253

CAPITOLUL V

Pentru mine lumea e aici!	259
Mâna lui Hipolit	276
Examen de conștiință	293
Un bărbat și o femeie	299
Visul meu...	319
<i>The Day After</i>	327

CAPITOLUL VI

Lucru manual	335
Finalul	355
Vârsta bărbăției – <i>L'âge viril</i>	374

CAPITOLUL VII

Practica pedagogică	387
Ce vremuri erau atunci!	397

POST-SCRIPTUM	405
-------------------------	-----

POSTFAȚĂ LA EDIȚIA ÎN ROMÂNĂ

Anatomia mitului (de Małgorzata Juda-Mieloch)	409
---	-----

CAPITOLUL I

Ce vremuri erau altădată!

Timp de mulți ani nu m-a părăsit impresia că m-am născut prea târziu. Vremuri interesante, evenimente neobișnuite, personalități fenomenale – toate acestea, în percepția mea, aparțineau trecutului și se încheiaseră o dată pentru totdeauna.

În perioada copilăriei mele timpurii, în anii '50, marile epoci erau pentru mine, înainte de toate, anii războiului recent, la fel ca anii '30. Primii mi se înfățișau ca o eră de lupte eroice, chiar titanice, în care se decidea soarta lumii, iar cei din urmă, ca o vârstă de aur a libertății și a nepăsării, când lumea, ca și cum ar fi fost învăluită într-o blândă lumină de amurg, se desfăta în plăceri și nebunii nevinovate.

Mai târziu, pe la începutul anilor '60, o altă mare epocă a devenit pentru mine, pe neașteptate, perioada stalinistă abia încheiată – în care, e drept, trăisem deja, dar eram prea mic pentru a-i percepe conștient forța amenințătoare. Firește, înțelegeam foarte bine că – asemenea războiului – fusese o perioadă de coșmar, un timp al unei nebunii colective, al decăderii și al crimei. Și totuși, tocmai prin această extremă, se impunea privirii ca o epocă excepțională, de-a dreptul stranie. Și îmi părea ciudat de rău că abia dacă o atinsesem, că nu apucasem să mă adâncesc în ea, condamnat fiind la perspectiva unui cărucior de copil, a unei camere sau a unei grădini de la marginea orașului. Din cele mai sălbatice orgii și masacre, comise de

puterea de atunci, din transa nebunească și posedată în care căzuseră mii de oameni, din tot acel zgomot gigantic, din acea zarvă și visare cu ochii deschiși nu ajungeau la mine decât ecouri neclare, al căror sens îmi scăpa cu totul.

Sentimentul că am venit prea târziu pe lume mă bântuia în cele mai variate contexte și dimensiuni. Nu se limita doar la istorie – apăsarea și în alte ocazii, la o scară mult mai mică, de-a dreptul miniaturală.

Iată: am început să învăț să cânt la pian. Profesoara mea era o doamnă în vârstă, distinsă, dintr-o familie de moșieri, care studiasse pianul la Paris, Londra și Viena încă din anii '20. Chiar de la prima lecție am auzit cum că odinioară era minunat, iar acum totul este lipsit de speranță, ce talente și maestri existau, cât de repede învățau muzica și cum se delectau.

– Bach, Beethoven, Schubert și, mai presus de toți, Mozart, acest adevărat miracol al naturii, perfecțiunea întruchipată, cu siguranță o apariție divină! Ziua în care a venit pe lume ar trebui să fie celebrată la fel ca nașterea lui Hristos! Să îți minte: 27 ianuarie 1756. Astăzi nu mai există astfel de genii. De fapt, muzica de azi... eh, ce să mai vorbim! Nimicnicie, pustiu și platitudine!

Sau alt exemplu: mă pasiona șahul. După câțiva ani de practică de unul singur, m-am înscris la un club ca să-mi dezvolt abilitățile. Instructorul, care era un intelectual decăzut din perioada interbelică și nu se dădea în lături de la un pahar, exersa cu noi – un mic grup de tineri novici – diverse deschideri și finaluri și ne arăta „cum se joacă” o anumită partidă. Dintr-odată, după o mutare oarecare, a întrerupt demonstrația – asta se întâmpla destul de des – și a pus o întrebare:

– Știți cine a inventat această mutare? Cine a jucat-o pentru prima oară?

Desigur, nimeni nu știa, iar altceva nici nu-l interesa. Am trecut, deci, la așa-numita digresiune educativă:

– Capablanca. În anul 1925, la turneul de la Londra. Sper că știți cine a fost Capablanca?

– Ei... un mare maestru, a îngăimat cineva dintre noi.

– Mare maestru?! a răs instructorul de răspunsul firav. Mare maestru sunt și eu! El era un ARHImaestru! Un geniu! Unul dintre cei mai mari șahiști care au trăit vreodată. Virtuoz al jocului pozițional!

Azi nu mai sunt astfel de șahiști. Nici turnee ca atunci nu mai există. În general, șahul s-a dus de râpă.

– Dar Botvinnik, Petrosian, Tal? a încercat cineva să se împotri-vească, enumerând câțiva dintre celebrii șahiști sovietici ai vremii.

Pe chipul instructorului a apărut o grimasă de dezaprobare profundă, după care s-a cufundat într-o tăcere posomorâtă.

– Nu, nu, a rostit în cele din urmă, strâmbându-se cu un dispreț care se apropia de greață, nu e același lucru! N-are nimic de-a face cu modul în care se juca șahul odinioară și cu ceea ce însemnau atunci șahiștii. Lasker, Alehin, Reti –ăștia erau uriași, titani, înzestrați cu scânteia adevărată a zeilor. Capricioși, spontani, plini de fantezie și umor. Tipuri renaștentiste! Și șahul era într-adevăr un joc regal! Iar acum... Eh, mai bine să nu vorbim! Competiții între roboți învârtiți cu cheia.

Și încă un domeniu: muntele, drumețiile montane. Aveam vreo treisprezece ani și un prieten al părinților, alpinist de modă veche, m-a luat cu el în Tatra, într-o adevărată expediție montană. Mai fusesem înainte la Zakopane, dar experiența mea turistică se limita la cazarea în pensiuni de vară confortabile și la plimbări pe poteci pentru „cei de la câmpie“, prin văi și pășuni alpine. De data asta aveam să stau într-o cabană adevărată și să merg pe munte „pe bune“. Și într-adevăr, am ajuns, eu și călăuza mea experimentată, chiar în inima Tatrei, într-unul dintre legendarele centre ale PTTK-ului¹. Am dormit destul de bine, într-o cameră dublă rezervată din vreme. Mult mai rău stăteau lucrurile cu mâncarea: așteptam la cozi interminabile pentru fiecare masă. La fel și cu folosirea băilor. În sfârșit, după ce am înfruntat toate aceste piedici și neplăceri, am pornit pe mult doritul traseu – în întâmpinarea spațiului mitic și a măreției masivelor tăcute. Dar iată că liniștea și pustietatea visate erau tot mai des tulburate de câte o excursie școlară gălăgioasă și dezlănțuită, iar contemplarea prăpăstiilor ce se deschideau pe culmi și stânci era zădărnicită de cântecele și chiotele grupurilor organizate, aflate într-un „raid turistic pe urmele lui Lenin“. Și atunci, ghidul meu experimentat – în costumul său vechi, verde-închis, în pantaloni maro din catifea groasă, ai căror

1 PTTK (Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze), Societatea Poloneză de Turism și Cunoaștere Geografică. (*N. trad.*)

craci se opreau puțin sub genunchi și erau strânși cu bretele speciale, în șosete de lână în carouri, trase bine peste gambe, și în bocanci franchezi, uzați, dar bine păstrați – s-a așezat cu stil pe o stâncă și a început să spună, cu amărăciune:

– Nu mai sunt munți! Nu mai e alpinism! Și pe ăsta l-au distrus! Nu poți face un pas fără să dai peste lighioanele astea nenorocite. Turism de masă! Cine-a mai pomenit așa ceva? E complet lipsit de sens. Pe vremea mea, când mergeam pe munte – înainte de război, desigur –, era cu totul altceva. Soseai; de la gară mergeai mai întâi la cumpărături: crupe, macaroane, slănină, ceai, zahăr, ceapă. Nu era sofisticat, dar era ieftin și sigur. Apoi: spre Roztoka sau Morskie Oko. Pe jos sau cu autobuzul, dar nu cu un PKS¹, ci cu o mașină mică, privată, decapotabilă, care circula când voia, dacă se adunau doritori. În cabana din Roztoka, atmosferă de familie. Și mai ales lume puțină. Cel mult cincisprezece oameni. Din acea bază porneai în excursii, chiar și de mai multe zile. Dormeau prin colibe de lemn sau, mai sus, în grote de stâncă... Pentru că despre asta e vorba: despre singurătate și liniște. Despre întâlnirea unu la unu cu forța naturii și cu propriile gânduri. Mergi și ești singur, ca primul om de pe lume. La granița dintre pământ și cer. Cu capul în cer. În cosmos! Deasupra civilizației. Încearcă să mai faci asta azi, cel puțin aici și acum, în mijlocul acestui furnicar de turiști de ocazie, excursii școlare și ghizi. E o parodie, un bâlci, ți se face rău.

Astfel de cârteli despre prezentul jalnic și oftaturi nostalgice după trecutul glorios îmi răsunau în urechi de mulți ani. De aceea nici nu m-am mirat când, la paisprezece ani, așezat în banca de liceu, am început din nou să aud variațiuni pe aceeași temă. De data asta erau ode închinat generațiilor trecute.

În timp ce predau, profesorii se abăteau uneori de la subiectul lecției și povesteau despre foștii lor elevi și întâmplările legate de ei. Erau întotdeauna persoane deosebit de pitorești, iar întâmplările – de-a dreptul fantastice. S-ar înșela însă cel care ar crede că erau niște pilde moralizatoare despre elevi sânguincioși și neprihăniți sau despre golani care, printr-un miracol, s-au îndreptat. Nici vorbă. Eroii

1 PKS (Panstwowa Komunikacja Samochodowa), Transportul Rutier de Stat. (*N. trad.*)

acestor povestiri erau, e drept, personalități ieșite din comun, dar nu în sensul dulce și angelic al cuvântului. Excepționalitatea lor era dată de trăsături deloc apreciate în cataloagele de virtuți școlare. Emanau o anume îndrăzneală și independență, erau de regulă nesupuși, ba chiar recalcitranți, aveau o stimă de sine exagerată și făceau uneori gesturi provocatoare. Nestruniți, urmându-și drumul lor, mândri. Și, în același timp – străluceau printr-un anumit talent: o memorie ieșită din comun, o voce frumoasă, o inteligență sclipitoare. Când ascultai acele povești, abia dacă-ți venea să crezi că s-au petrecut cu adevărat. Mai ales că profesorul, evocând în general isprăvi nemaiauzite ale elevilor săi – evenimente cu iz scandalos –, nu doar că nu îi condamna, ci povestea cu un fel de duioșie și chiar cu o urmă de mândrie că el însuși fusese martorul unui lucru atât de neobișnuit.

Desigur, toate aceste povestiri, care la prima vedere păreau provocatoare, chiar scandaloase uneori, conțineau un fel de morală sau de mesaj, care nu mai era la fel de atrăgător. Semnificația ascunsă a acelor amintiri dezinvolve și pline de picanterie se reducea la următorul avertisment: faptul că așa s-a întâmplat cândva nu înseamnă deloc că se va întâmpla din nou, și cu atât mai puțin că așa ceva ar putea avea loc în această clasă. Acele generații și acele personalități au fost excepționale, unice în felul lor. Acum nu mai există astfel de oameni. Așa că țineți minte: să nu cumva să încercați să-i imitați! În cazul vostru nu s-ar termina decât jalnic!

Deși cunoșteam această manieră de a gândi și mă obișnuisem cu ea, de data asta nu mă puteam împăca. Că lumea de odinioară era mai interesantă, mai tumultuoasă, mai plină de viață – asta nu-mi stârnea nicio îndoială. Că muzicienii sau, în general, oamenii de artă fuseseră mai mari – și asta eram dispus să cred. Acceptam și ideea, deși deja cu oarece rezerve, că mersul pe munte fusese un act mai nobil și că jocul de șah avusese maeștri mai vrednici. Dar școala? Că elevii fuseseră mai buni în trecut – nu, cu asta nu puteam fi de acord.

Era imposibil, gândeam eu, ca mediocritatea și griul care mă înconjurau să fie de neschimbat, să nu se poată face nimic pentru a le schimba. Până la urmă, de data asta depindea și de mine ce urma să se întâmple. Aveam o influență asupra realității. O puteam modela. Așadar, trebuia să acționez, să întreprind ceva. Să începă iarăși ceva. Să se întoarcă vremurile de odinioară și eroii celebri, întrupați în figuri noi!

Modern Jazz Quartet

Una dintre legendele în care trăiam pe atunci era legenda jazzului, mai ales în varianta sa poloneză. Tinerii nonconformiști care se opuneau eroic moralei staliniste; Leopold Tyrmand, scriitorul fascinant, „renegat“ și libertin, neobosit promotor al jazzului ca muzică în care se împlinesc libertatea și independența; și nenumăratele povești pitorești din viața primelor formații, în special ale liderilor lor, care făcuseră adesea cariere strălucite, ajunseseră în Occident, ba chiar la „Mecca“ jazzului: SUA – iată lumea acelei legende. Mintea mi-era plină de imagini din cluburi studențești afumate, subsoluri, *jam session*-uri care țineau până dimineața și străzi pustii ale unei Varșovii încă neconstruite, în ruină, de unde, în zorii zilei, ieșeau din acele „adăposturi subterane“ jazzmeni epuizați și ciudat de triști. Întreaga fantasmagorie mă captiva cu un farmec greu de definit și trezea în mine dorința arzătoare de a trăi ceva asemănător.

Fără să stau prea mult pe gânduri, m-am hotărât să înființez o formație. Am adunat niște colegi care, la fel ca mine, luau lecții de muzică și știau să cânte la un instrument, și i-am convins să cântăm jazz împreună. Am format un cvartet: pian, trompetă, percuție, contrabas – și am început repetițiile. Aveau loc după ore, în sala de sport, goală. Din păcate, nu aveau mai nimic în comun cu ceea ce visam eu. În locul norilor îmbătători de fum de țigară, aburi de alcool și parfumuri franțuzești plutea în aer duhoarea înecăcioasă a transpirației adolescente rămase după ultima oră de educație fizică; în locul atmosferei de subsol frecventat de boema artistică – creată din penumbră, înghesuală și mobilier decadent – domnea ambianța unei săli de sport ponosite, în lumina crudă a amiezii sau în strălucirea cadaverică a neanelor, cu rândurile de spaliere de pe pereți, ferestrele cu gratii, podeaua imensă, pustie, cu parchetul scârțâind ici-colo, și un cal din piele, pentru gimnastică, păscând în mijloc, singuratic. Și, în fine, muzica pe care o cântam era departe de măiestria marilor trupe: nu cădeam în vreo transă legendară sau în extaze dionisiace, nu improvizam cu măiestrie divină și în extaz orb; în cel mai bun caz, era un meșteșug cât de cât stăpânit.

Mă străduiam să nu mă las doborât. Mă consolam spunându-mi că începuturile sunt mereu așa, dar că vremea noastră avea să vină negreșit. Și – ca să-mi dau elan – îmi închipuiam cum, la un concert care va avea loc într-o bună zi ori la o serbare școlară, îi vom copleși pe ascultători, îi vom lăsa cu gura căscată, și mai ales cum, după un solo fulminant de-al meu, va izbucni o furtună de aplauze și strigăte de entuziasm, iar eu, fără să întrerup cântatul, mă voi întoarce spre sală, voi da din cap într-un gest liniștitor de mulțumire și, în acea fracțiune de secundă, voi vedea cum primele frumuseți ale școlii mă devorează cu priviri pline de admirație.

După câteva luni de repetiții, aveam un repertoriu de peste două ore și am ajuns la concluzia că nu mai putem amâna debutul. Dar tocmai atunci ne-am izbit de un obstacol neașteptat. Ideea de a înființa în școală un club de jazz al elevilor, activ doar sâmbăta sau duminica, nici nu a fost luată în discuție. În opinia direcțiunii și a consiliului profesoral, ar fi însemnat transformarea scandalosă a unei instituții educative într-un local de distracții și, mai departe – inevitabil – într-un bordel. Iar ca Modern Jazz Quartetul nostru – așa ne numeam – să cânte la petrecerile școlii, oricum rare (doar de trei ori pe an: carnaval, balul de o sută de zile și balul de absolvire), nici despre asta nu voia să audă tineretul. Eram deja în epoca ascensiunii big beatului, a primelor succese ale Beatles-ilor și ale trupelor de același soi, iar adolescenții ascultau aproape exclusiv așa ceva și voiau să se distreze și să danseze doar pe ritmul acelei muzici.

În această situație, singura șansă care ni s-a oferit – și aceea, mai mult din milă – a fost să ne producem în cadrul serbărilor școlare: rigide, lipsite de suflet, plicticoase, pline de grandilocvență și declamații bombastice. Acceptarea acestor condiții era un compromis la limita trădării ambițiilor și speranțelor care ne însuflețiseră, mai ales că ni s-a mai spus și că, dacă acceptăm oferta, putem cânta doar „liniștit și civilizată“, și nu „ritmuri sălbatice sau alte miorlăieli muzicale“. Am fost așadar reduși la statutul de furnizori de interludii muzicale în cadrul unor evenimente școlare care, inclusiv pentru noi – și desigur pentru toți ceilalți elevi –, aveau o reputație dezastruoasă.

Participarea noastră la aceste ocazii s-a dovedit, în cele din urmă, mai degrabă o farsă, o parodie grotescă, decât o decădere rușinoasă. Cântam ce voiam – doar că într-un context absurd. De pildă, celebra

„Georgia“ venea imediat după recitarea bombastică în grup a „Marșului stângii“ de Maiakovski, sau un blues urma unui poem țipat isteric, care zugrăvea o viziune înfiorătoare a vieții muncitorilor din Statele Unite, unde – potrivit versurilor – „în fiecare zi șomerii sar de pe pod în râul Hudson cu capul înainte“. Era, pe scurt, o idioțenie absolută – și simțeam asta cu toții: și publicul, și noi. Într-o asemenea situație se putea măcar visa că faci parte din Istorie sau că participi la ceva important?

Ei bine, o dată s-a întâmplat ca o scânteie de speranță să pâlpâie pentru o clipă. Dar tocmai asta a fost – doar pentru o clipă, și din pricina unor împrejurări cu totul aparte.

Una dintre cele mai plictisitoare manifestări cu care eram „răsfățați“ în acea perioadă era Festivalul Anual al Corurilor și Formațiilor Vocale Școlare. Conform regulamentului, avea loc întotdeauna în școala a cărei trupă câștigase, data trecută, premiul întâi – renumita Privighetoare de Aur. În anul precedent, acest trofeu jalnic fusese cucerit tocmai de o formație din școala noastră – stupidul Terțet Exotic, specializat în folclor cubanez și disprețuit de toți elevii. Iar acum, din pricina aceluși succes blestemat, se abătea asupra noastră un adevărat dezastru: organizarea festivalului, „munca voluntară“ după ore, iar în cele din urmă, miezul coșmarului – audițiile care durau trei zile, urmate de finală și de concertul laureaților, la care prezența era absolut obligatorie, ca expresie a ospitalității gazdelor.

Realitatea s-a dovedit și mai neagră decât previziunile. Principalul vinovat era profesorul de muzică, spaima școlii, poreclit Eunucul din cauza vocii sale subțiri (tenor eroic, cum se autodescria) și a burlăciei îndelungate – un tip irascibil și fanatic, convins că muzica vocală, mai ales cea clasică, este cel mai frumos lucru de sub soare și gata să-și apere convingerea până la capăt. Era ținta unui nesfârșit șir de glume și ironii, dar în același timp toți erau înspăimântați de el, pentru că, atunci când ajungea la capătul răbdării, avea accese teribile de furie, ajungea la violențe fizice și – mai ales, iar asta era cel mai groaznic – amenința cu niște lucruri macabre și, deși nu le punea niciodată în practică, simpla lor rostire îți producea fiori. Cea mai frecventă era aceasta:

– O să-mi putrezească trupul în pușcărie până la sfârșitul zilelor, dar în clipa asta, cu această unealtă, spunea scoțând din buzunar un briceag și arătându-i lama, cu această unealtă tocită o să-i retez cuiva urechile!

Ei bine, acest individ – delicat spus – maniacal și furios fusese desemnat responsabil cu organizarea și desfășurarea festivalului. E ușor de imaginat ce însemna asta în practică. Pe durata evenimentului devenise, într-un fel, cea mai importantă persoană din școală. Era sărbătoarea lui, erau zilele lui de triumf, dar și de mare stres – fiind răspunzător pentru tot. Într-o stare de excitație maximă, băntuia pe coridoare, se băga în toate și controla aproape fiecare mișcare. După ore, tortura corul cu repetiții interminabile. Toți îl uram din tot sufletul și așteptam cu înfrigurare sfârșitul acestui iad.

În ultima zi a festivalului, majoritatea elevilor prezentau semne clare de depresie profundă și apatie. Asediul permanent din partea Eunuclului dezlănțuit, ordinele schimbate mereu, deciziile de ultim moment, dar mai ales urletul prelungit al corurilor care se produceau ore în șir – toate depășiseră cu mult pragul suportabilității noastre. Dar, în cele din urmă, a venit ora sfântă a eliberării: ultimele acorduri ale unei piese solemne interpretate de laureații Privighetorii de Aur s-au stins, juriul onorabil a părăsit sala cu gesturi mărețe, iar tineretul rămas în sfârșit singur – care mai avea doar de strâns scaunele și de curățat scena – a căzut într-o adevărată euforie.

La un moment dat, când mă pregăteam să închid capacul pianului, n-am făcut-o, ci, din senin, am început să lovesc ritmic patru note descendente în progresie minoră, care, în această succesiune simplă, reprezentau introducerea caracteristică a multor standarde de jazz, inclusiv a celebrului „Hit the Road Jack“ al lui Ray Charles. Acest gest al meu, făcut aproape în treacăt, a avut consecințe cu totul neașteptate. Mulțimea de elevi care aranja sala a prins imediat ritmul pornit de mine – au început să bată din palme, să tropăie și să se unduiască în mișcări de dans – și de aici lucrurile au luat-o razna. Colegii mei din Modern Jazz Quartet au simțit un fel de chemare a sângelui și au dat năvală la instrumente. Primul a fost contrabasistul, care a smuls din corzi aceleași patru note, în ritm de optimi. Apoi a urcat pe scenă percuționistul: într-o clipă a dat jos husele de pe tobe, s-a așezat, și-a făcut o entrée spectaculoasă pe toba mică și cinele, după care, concentrat, cu capul ușor înclinat, a început să ne susțină cu acompaniamentul ritmic potrivit. Și atunci – din depozitul unde erau păstrate instrumentele – s-a auzit trompeta: mai întâi a repetat de câteva ori cu noi cele patru sunete electrizante din introducere, iar apoi, când

solistul a pășit în sfârșit pe scenă, întâmpinat de urlete și strigăte de extaz, s-au auzit primele măsuri ale temei.

Publicul a fost cuprins de o adevărată frenezie. Au început să danseze, să țopăie, să se zvârcolească parcă în convulsii. Iar pe scenă a mai sărit un coleg din echipa tehnică, mi-a adus un scaun (până atunci cântasem în picioare), mi-a pus pe nas o pereche de ochelari negri – ca să semăn cu Ray Charles – și, apropiindu-mi microfonul de gură, mi-a șoptit cu patos:

– Hai, dă-i cu vocea! Nu te sfii!

Oare puteam să rămân insensibil la o asemenea chemare? Nu, acea rugămintă, plină de voința mulțimii înfierbântate, a fost mai puternică decât orice legătură a rușinii care-mi strangula gâtul. Așa că, strângând pleoapele, mi-am făcut curaj și am mârâit în microfon:

*Hit the road, Jack,
and don't you come back no more...¹*

Iar sala, înnebunită de dans, ca o formație vocală perfect sincronizată cu mine, a preluat imediat versurile, umplându-le cu propriul conținut, plin de hotărâre:

No more, no more, no more!

Puțini înțelegeau despre ce vorbea textul acestui cântec – limba engleză nu se preda la un nivel prea înalt în școala noastră –, dar acele două cuvinte, urcând ritmic pe treptele unui acord minor în poziție de sextă cvartă, acea combinație sonoră frumoasă pentru urechea poloneză – *no more* – era de înțeles pentru toți. Și era scandată cu deplina conștiință a sensului ei.

Gata! Destul! Niciodată, niciodată înapoi! Nimeni nu va mai urla, și noi nu mai trebuie să ascultăm! Jos cu Festivalul Corurilor și Formațiilor Vocale! Să piară Privighetoarea de Aur și Terțetul Exotic! Să-l lovească trăsnetul pe Eunuc! *Don't let him come back no more...*

No more, no more, no more!

1 Cară-te, Jack,/și să nu te mai întorci... (N. trad.)

Și tocmai când, în transa generală, cu o exaltare aproape narcotică, toți strigau pentru a nu știu câta oară cu ușurare și speranță acele cuvinte, în sală a năvălit ca o bombă profesorul nostru de muzică și – roșu la față, de parcă era pe punctul de a face apoplexie – a țipat cu vocea lui pițigăiată:

– Ce se întâmplă aici, în numele tuturor sfinților?!

Și tocmai în acel moment s-a petrecut ceva ce, de obicei, se întâmplă doar în imaginație sau în filmele bine regizate – unul dintre acele rare miracole pe care ți le dă viața.

Cei care cunosc din memorie piesa lui Ray Charles știu că, în ultima măsură a frazei principale (mai exact, în a doua jumătate a acesteia), cu vocea lui spartă și cocoșească, cântărețul orb, de culoare, adresează o întrebare caraghioasă: *What you say?* adică, literal, „Ce-ai zis?“, dar în fapt: „Poftim, ai zis ceva?“ sau „Ai spus ceva?“ (adresându-se partenerei sale vocale, care interpretează rolul femeii care îl dă afară din casă). Această exclamație interogativă, probabil pentru că se încheie pe o dominantă, este – din punct de vedere muzical – un fel de poantă, unul dintre acele momente magice în muzică pe care le aștepți instinctiv și care, atunci când vin, îți provoacă un fior de încântare pură.

Ei bine, s-a nimerit ca țipătul îngrozitor al Eunucului să pice exact pe finalul penultimei măsură a frazei. Aveam mai puțin de o secundă să iau o decizie. Am lovit primele două note din ultima măsură – care relua bine-cunoscuta introducere – și, schimonosindu-mi fața într-o grimasă batjocoritoare, de parcă n-aș fi auzit bine, am zbierat spre Eunucul, care stătea în mijlocul unei săli încremenite:

– *What you say?!*

Da, chiar așa! Sala a izbucnit într-un hohot uriaș de râs și toți au fost cuprinși de un fior de bucurie purificatoare. Dar pentru Eunuc a fost prea mult. A ajuns la mine dintr-un salt, m-a smuls brutal de pe scaun, a trântit capacul pianului și a scrâșnit una dintre amenințările lui de groază:

– O să te coste scump figura asta, măi derbedeule! O să râzi tu, dar cu glas de miel! Oricum, la muzică ai deja nota patru. Și habar n-am cum o să-ți mai repara media până la sfârșitul anului.

Acela a fost ultimul concert al formației noastre Modern Jazz Quartet. A doua zi, trupa a fost desființată disciplinar, iar mie, pentru

soloul meu – care, totuși, fusese destul de strălucit –, mi s-a mai adăugat și un patru la purtare.

Lumea-ntreagă e-o scenă

Scurta istorie a trupei noastre, împreună cu incidentul care i-a pus capăt, părea să confirme avertismentele profesorilor cu privire la tentativele de a imita generațiile anterioare. Ceva care aducea izbitor aminte de poveștile rememorate de ei din vremuri trecute și care, în relatările lor, avea cu siguranță farmec și intensitate s-a dovedit, în realitate, la început insipid, apoi caraghios și, în cele din urmă, când a părut, preț de o clipă, să capete o anumită strălucire, s-a terminat brusc și rușinos.

Cu toate acestea, nu m-am dat bătut și, odată cu venirea noului an, am încercat iar să creez o realitate magică.

Era vremea primei mele fascinații pentru teatru. De câteva luni, nimic altceva nu mă interesa. Cunoșteam tot repertoriul din oraș; mergeam la unele spectacole de mai multe ori; asemenea unui critic profesionist, nu ratam nicio premieră. În plus, citeam cu nesăț piese de teatru, devoram toate revistele teatrale disponibile și studiam biografiile actorilor și regizorilor celebri.

Trăiam într-o stare de vrajă. Destinele tragice și comice ale personajelor de pe scenă, farmecul și talentul interpreților, scenele lor pline de forță sau monologurile, clovneriile lor sclipitoare, jocul de lumini care schimba în clipa următoare realitatea scenei, penumbra misterioasă, lumina orbitoare, enigma culiselor în care personajele dispăreau, întunericul și gongul de dinaintea începerii actului și, în cele din urmă, finalul vesel: ovațiile publicului și plecăriunile actorilor, inclusiv ale celor care, ca personaje, muriseră chiar cu puțin înainte – această întreagă lume a iluziei mă copleșea și aș fi putut, în acea vreme, să nu mai ies niciodată din teatru.

Am decis să-mi încerc propriile forțe. Cum e să fii pe scenă și să-i vrăjești pe ceilalți? Să-i hipnotizezi cu privirea, cu mimica, cu vocea. Și, în general, să montezi un spectacol. Fără să țin cont de problemele recente pricinuite de Modern Jazz Quartet, am înființat o trupă de teatru școlară.

Drumul pe care am pornit nu era presărat cu flori. Dimpotrivă, era plin de dificultăți și capcane mult mai înșelătoare decât în cazul muzicii jazz. Practicarea muzicii, la orice nivel, presupune anumite abilități concrete – simpla lor deținere e deja o garanție a unui efect minim. Însă arta teatrului, deși pare mai accesibilă, dacă vrei să obții din ea, în cele din urmă, un fruct fermecat, și nu o sursă de ridicol, cere aptitudini foarte speciale și o muncă uriașă. Din aceste motive, trebuia să mă țin tare, ca să nu fiu copleșit de dezamăgire și să nu-mi paralizeze activitatea. Ceea ce aveam în față nu doar că era departe de speranțele și visurile mele, ci punea la încercare, până la limită, dragostea mea pentru zeița Melpomene.

Oricine a participat măcar o dată la o reprezentație știe ce înseamnă repetițiile, mai ales cele de început, și cât de descurajant este tot ce ține de lucrul făcut pe jumătate – lipsa decorurilor, a costumelor, a luminilor, a recuzitei, necunoașterea textului pe de rost, intonația seacă, mișcărilor și gesturile stângace. Ca să-ți faci însă o idee despre amploarea chinului meu, trebuie să înmulțești toate aceste elemente cu coeficientul diletantismului școlar și cu lipsa unei motivații profunde a participanților. Pe de o parte, aveau încredere în mine și – amăgiți prin diverse himere – credeau că până la urmă vom realiza ceva și că merită osteneala, dar pe de altă parte, văzând același lucru ca mine, se lăsau tot mai cuprinși de îndoieli, ceea ce ducea la o scădere și mai mare a nivelului prestației și la dorința de a renunța pe loc.

– Doar ne pierdem timpul, se spunea în astfel de momente. N-o să iasă nimic din asta, o să ne facem de râs. Și chiar dacă iese, de câte ori putem juca? O dată? De două ori? Merită atâta efort pentru o singură reprezentație?

– Merită, răspundeam. Dacă reușim, atunci chiar și pentru o singură clipă merită. Știi eu ce vorbesc.

Mă refeream, firește, la cântecul de lebedă al Quartetului.

– Eh, vorbe..., se dădea din mână și grupul se risipea în tăcere.

În cele din urmă, după luni întregi de pregătiri, zeci de schimbări de distribuție și de concept, după nenumărate crize nervoase și impulsuri disperate, pe la sfârșitul lui aprilie, spectacolul a căpătat forma finală. Era un colaj de scene și monologuri selectate din cele mai faimoase piese de teatru, de la Eschil până la Beckett. Intitulat

Lumea-ntreagă e-o scenă, dura mai puțin de o oră și răspândea cel mai negru pesimism. Începea cu monologul lui Prometeu înlănțuit pe stâncă; urma dialogul dintre Creon și Hemon din *Antigona*; apoi câteva fragmente amare din Shakespeare, inclusiv monologul lui Jacques din *Cum vă place* despre cele șapte vârste ale omului (începând cu cuvintele care dădeau titlul întregului spectacol); după aceea, finalul *Mizantropului* de Molière, monologul inițial din *Faust* și un fragment din dialogul lui cu Mefistofel; și, în cele din urmă, un fragment din monologul lui Hamm din *Sfârșit de partidă*.

Scenariul însă, prezentat autorităților școlare spre examinare, nu a fost aprobat.

– De ce e totul atât de sumbru? s-a smiorcăit directorul adjunct, un bărbat slab, înalt, cu o față pământie și înfățișarea unui tuberculos, poreclit Soliter. Când citești toate astea, ți se ia pofta de viață. Nu putem tolera defetismul în școală.

– Este literatură clasică, domnule director, mi-am apărat eu creația. Aproape toate sunt lecturi obligatorii. Nu eu am făcut programa pentru școli.

– Nu te ascunde în spatele programei, s-a strămbat directorul adjunct, răsfoind scenariul filă cu filă. Textele sunt alese tendențios. Astfel încât să pună la îndoială toate valorile și, prin urmare, să descurajeze învățătura și munca. Uite aici, a zis oprindu-se la pagina cu monologul lui Faust și citind primele versuri:

Am studiat cu râvnă, ah, filosofia
Din scoarță-n scoarță, dreptul, medicina,
Și din păcate chiar teologia,
Arzând de zel.
Și iată-mă acum un biet nebun,
Cuminte ca și mai-nainte.¹

– Ei? Și ce înseamnă asta? Că nu merită să înveți, fiindcă oricum n-ajungi nicăieri, așa e? Și tu vrei ca noi să aplaudăm așa ceva?!

¹ Johann Wolfgang Goethe, *Faust*, traducere de Lucian Blaga, Humanitas, București, 2015, p. 35. (*N. red.*)

– Am făcut textul ăsta la ora de limba polonă! am răspuns iritat. Deci cum vine asta? Când îl citim acasă sau la oră, e în regulă, dar când e rostit de pe scenă, e un lucru rău?

– La oră e altceva, a răspuns calm Soliter. La oră e profesorul, care vă explică ce-a vrut să spună autorul.

– Și despre ce e vorba, după părerea dumneavoastră, domnule director, în acest fragment din Goethe? l-am întrebat ironic.

– Cum despre ce? a pufnit directorul adjunct. Despre orgoliu! Despre înfumurare. Despre vanitate, exact ca a ta. Când începi să crezi că ai înghițit toată înțelepciunea lumii, lucrurile trebuie să se termine rău. Uite, scrie chiar aici – și a citit versurile următoare:

Din astă pricină m-am închinat magiei, pe-ndelete.

Nădărduit-am prin a duhului putere și cuvânt

Să mi se dezvelească vreunul din secrete.¹

– Poftim! Magie, duhuri, legături cu diavolul – așa sfârșește întotdeauna orice arogant. Numai că scenariul tău despre asta nu mai spune nimic. Și-apoi, a schimbat el brusc subiectul, de ce nu e deloc literatură polonă aici? Până la urmă, e o școală poloneză.

– Este o selecție din cele mai mari capodopere ale istoriei teatrului..., am început cu un glas obosit, dar Soliter m-a întrerupt la jumătatea frazei, cu un sarcasm exagerat:

– Așadar, literatura polonă nu are, în opinia ta, dramaturgi demni de luat în seamă. Mickiewicz, Słowacki, Krasiński sunt pentru tine niște pigmei, niște nume de mâna a doua sau a treia?

– N-am afirmat așa ceva, am zis respingând cu ușurință atacul. Cu toate acestea, pe de altă parte, nu puteți să nu recunoașteți, domnule director, că Eschil, Shakespeare, Molière și Goethe sunt jucați pe scenele din toată lumea, în vreme ce poeții noștri naționali se bucură de succes mai ales la noi.

– Lăudați ce-i străin, nu cunoașteți ce-i al vostru, cum zice pro-verbul, m-a ironizat directorul adjunct.

– Strict vorbind, m-am grăbit să-l corectez, nu e un proverb, ci un fragment dintr-o poezie de Stanisław Jachowicz, un alt mare poet al

1 *Ibidem*, pp. 35–36. (N. red.)

nostru. Știți, domnule director, cel care a scris „Motănelul era bolnav și zăcea în pătuțul lui“ – sigur l-ați citit...

– Hai, hai! a pus Soliter capăt acestui exces de erudiție. Nu te da așa de deștept! Atitudinea ta e una tipic cosmopolită. Știi ce e cosmopolitismul?

– Cetățenie universală, am răspuns.

– Nu, a zis directorul adjunct. Este o atitudine pasivă, ba chiar disprețuitoare față de tradiția și cultura propriei națiuni. Tu ești fascinat de Occident, te închini în fața lui ca un idolatru.

– De Occident? m-am prefăcut uimit. Grecia, din câte știu eu, mai ales înainte de era noastră...

Soliter însă nu m-a lăsat să termin.

– Cum se face, culmea coincidenței, că în scenariul tău nu se regăsesc Cehov, Gogol, Tolstoi, și n-o să-mi spui că operele acestor maeștri se joacă doar în Rusia... adică, voiam să zic, în Uniunea Sovietică.

– Deci cum rămâne? am spus dându-mi seama că discuția nu ducea nicăieri. Nu putem pune în scenă piesa?

– Nu în forma asta. Doar dacă faci modificările pe care ți le-am sugerat.

– Trebuie să mă mai gândesc, am răspuns diplomatic, dar în sinea mea i-am zis un monumental „Du-te dracului“.

Să-ți bați joc de Soliter, mai ales în gând, nu era vreo mare ispravă. Ispravă era să ieși cu bine din situația creată. După atâtea luni de repetiții, visuri și speranțe, nu mă simțeam absolut deloc în stare să anunț echipa că directorul adjunct a respins proiectul. Pe de altă parte, nici nu puteam să ascund adevărul și să le promit în continuare tot felul de iluzii. Neavând nimic de pierdut, chiar în aceeași zi m-am dus la biroul Festivalului Varșovian de Teatru pentru Amatori, care avea sediul într-unul dintre teatrele capitalei, cu gândul de a înscrie spectacolul nostru în concurs. Dar n-am intrat acolo cu inima ușoară. Ideea de a participa la un astfel de eveniment (cel mai serios din acea categorie), ba încă și ca sfidare față de Soliter, mă electriza, dar în același timp îmi inducea o frică teribilă de eșec. Experiența noastră scenică era aproape inexistentă. Neînfruntând nici măcar o dată publicul, nu ne cunoșteam reacțiile. Ce vom face în fața emoției? Ne va trăda memoria? Cum vom gestiona o situație neprevăzută? În plus, nu aveam cea mai vagă idee despre concurență. Poate că spectacolul